

Marko LAH
Fakulteta za družbene vede,
Univerza v Ljubljani

David Harvey
A Companion to Marx's Capital
Verso, London 2010, str. 368, \$ 19.95
(ISBN 1844673596)

Harveyeva knjiga je *Vodič (Companion)* po Marxovemu *Kapitalu* – *Kapitalu 1*. Ob tem se zastavlja vprašanje: zakaj brati knjigo, ki se navezuje na Marxovo delo iz l. 1867, v današnji poplavi knjig in raznolikega sodobnega informacijskega gradiva na spletu ob pogosto izrečeni sodbi, da znanje dnevno zastareva.

Pričnimo z argumenti, zakaj *ne brati*. Prvi argument (vrstni red pri naštevanju ne odraža »teže« argumenta), ki »nasprotuje« branju, je neoliberalistična teza, da je marksistična ideologija zgrešena, ker gre za kritiko kapitalizma kot sistema in implicitno afirmacijo socializma/komunizma; češ, poglejmo, kam nas je pripeljal zgodovinski družbeni in ekonomski eksperiment Sovjetske zveze in ostalih socialistično/komunističnih družbenoekonomskih režimov vključno z jugoslovansko in slovensko »mehkejšo« različico. Drugi argument nasprotovanja temelji na tezi, da gre za »zastarelo« analizo kapitalizma, ki je neuporabna za kapitalizem XXI. stoletja; Marxov *Kapital* in potemtakem tudi Harveyev *Vodič* nimata kaj povedati, ker se je sodobni kapitalizem bistveno spremenil. Tretji argument je povsem praktične narave. Kapital je zahtevno branje (zlasti uvodna analiza ni

lahkotna, zahteva počasno »žvečenje« in čas – sodobni nestrpni bralec, navajen »windows« preskokov in razmišljanja, bo knjigo hitro odložil; na ta argument je opozoril že Marx v predgovoru k francoski izdaji, ko je dejal, da je francoska publika po naravi nestrpna, željna takojšnjega bistva in rezultata). In še dodatni argument sloni na tezi o »poznavanju marksizma« zlasti pri starejši generaciji, saj je bila v dobi socializma to uradna ideologija, poučevana večkrat v teku šolskega in tudi študijskega sistema.

Navedenim argumentom je mogoče oporekati: Marxov *Kapital* je predvsem kritična analiza kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema, v samem *Kapitalu* ni eksplicitnih napotkov o socialistično/komunistični družbi in ekonomiji (le-te najdemo v nekaterih drugih Marxovih delih pa tudi tam zgolj okvirno). Nadalje, z Marxovim *Kapitalom* je mogoče pojasnjevati tudi sodobne družbenoekonomske pojave. Številni se zatekajo k iskanju rešitev za sedanjo globalno gospodarsko krizo k delom Keynesa, ki nikakor ni bil zagovornik neoliberalnega kapitalizma z manj pomembnim vmešavanjem države; Keynes se je z idejami o državni pomoči in s »socializacijo« investicij približal tudi Marxu. Če Marxa ne razumemo v radikalno »revolucijski« luči, v *Kapitalu* najdemo tudi napotke za spremembe funkcioniranja kapitalističnega sistema. Razlika med evolucijo in revolucijo je zgolj »stopnja spremembe«. Argument v prid branju je tudi dejstvo, da je *Kapital* nesporno centralno delo leve in levičarske

misli ter ga je v današnji konkurenci družbenoekonomskih ideologij treba (s)poznati.

Kapital tako ne more biti le »hrana za ekonomske dinosavre«, kot samoiironično zapiše Harvey ob koncu svojega dela (str. 340). Sodobni *Vodič* po *Kapitalu* je potreben.

Harveyev *Vodič* je razdeljen na osem delov in enajst poglavij; ob tem se navezuje na angleško izdajo *Kapitala* (Penguin Classics, 1990). Harveyevo delo je mogoče brati samostojno, saj je dokaj uspešno izbral originalne Marxove (od)stavke in jih smiselno vklopil v svojo razlago, seveda pa je za zahtevnejšega bralca priporočljiva navezava bodisi na angleško ali slovensko izdajo *Kapitala* iz l. 1961, kar povzroča nekaj tehničnih težav.

Kot že nakazano, sta pri študiju *Kapitala* najzahtevnejša uvodni del (dve poglavji) o blagu, menjavi in denarju – temu Harvey nameni sorazmerno največ pozornosti. V uvodu navede, da je vsebino *Kapitala* štirideset let poučeval študente filozofije, ekonomije, angleške literature ... in da je bil čas, ki so ga porabili za »prežvečenje« uvodnih poglavij zelo različen. Namreč, različne skupine študentov so v Marxovi elementarni in na videz jasni teoriji blaga in denarja našle zelo različne poudarke. Harvey je dolgoletne izkušnje poučevanja vgradil v svojo razlago: v *Vodiču* tako najdemo številne teoretične ekskurze, pomožne sheme ter ilustracije, aktualizacije ali obzervacije. Tako na primer že v uvodnih poglavjih pri razlagi menjave (cirkulacije) blaga

polemizira z marksističnimi stališči s Keynesovo teorijo likvidnostne preference, s formalno možnostjo kriz, z razlago sedanje krize hiperprodukcije in Keynesovimi monetarnimi in fiskalnimi rešitvami kriz. Pozneje pa Harvey v tekst vpenja raznolike navezave: denimo trgovine Wal – Mart, govore G. W. Busha, primer Guantanamo, uvajanje Mini Cooperjev v ZDA, čezmerno delo na Japonskem (karoshi) ...

V drugem in tretjem delu (nadaljnja tri poglavja) se Harvey sledeč Marxu približuje konkretnosti, s tem da sprva pojasnjuje razliko med (enostavno) blagovno in kapitalistično cirkulacijo blaga oz »splošno formulo kapitala«. Poglavja o procesu in produkciji presežne vrednosti in delovnemu dnevu so prav tako ilustrirana s primeri. Glede na dejstvo, da imamo tudi v Sloveniji kapitalizem »v akciji« že dvajset let, pa hitro najdemo možne navezave in dopolnitve Harveyevih primerov. Na primer, pri analizi podaljševanja delovnega dne (absolutna presežna vrednost) se odpirajo vprašanja slovenskih primerov intenzifikacije dela, nadurnega dela, dopusta, regresa, plačevanja časa za malice ... ali kar odkrite goljufije v obliki neplačevanja opravljenega dela. Različnost oblik izkoriščanja dela si lahko izmišlja kapital, v kot pravi Marx »volčji lakoti po presežnem delu«.

Poglavja o relativni presežni vrednosti, o pomenu tehnologije ter o strojih in veliki industriji, v četrtem delu, so zapisana na podoben način. Bogastvo ilustracij – tako iz zgodovine kapitalizma kot tudi sodobnih – je

tu še nekoliko večje. Tudi tu bi lahko Harveyev *Vodič* dopolnili s temnimi primeri iz zgodovine slovenske tranzicije: na primer s številnimi oblikami stečajev, resničnih ali fiktivnih.

Zlasti aktualna za slovenske razmere pa so zadnja tri poglavja (peti do osmi del) o akumulaciji kapitala in o skrivnosti prvotne akumulacije kapitala, ki odpirajo vprašanje brezposelnosti oz. rezervne industrijske armade in cikličnega večanja ali zmanjšanja brezposelnosti ter številnih oblik brezposelnosti. Branje zadnjega poglavja *Skrivnosti prvotne akumulacije kapitala* in različnosti oblik le-te nas še posebej spomni na sveže slovenske razmere: namreč na prvotno tajkunsko tranzicijsko-post-socialistično akumulacijo. Posebna sodobna oblika prvotne akumulacije, kot jo izpostavlja Harvey, je tudi akumulacija z razlastitvijo (*accumulation by dispossession*, str. 335) – temu bi z neoliberalnega vidika rekli reprivatizacija.

Za poznavalca Marxove misli oz. *Kapitala* pa je zanimivo zadnje poglavje: *Refleksije in prognoze* v luči *Kapitala*. Tu našteva potencialne točke prekinitve procesa realizacije presežne vrednosti in kapitalistične akumulacije – torej kriz. Našteje jih sedem, izmed katerih je najbolj aktualen problem realizacije presežne vrednosti (B' - D') glede na potrebe in želje prebivalstva. Namreč »ustvarjanje potreb ... je ključni dejavnik ... za spodbujanje neskončne kapitalistične akumulacije« (str. 327). Deloma ta problem odpravlja oglaševanje, toda Harvey je mnenja, da v nezadostni

meri. Pomemben dejavnik nastajanja novih potreb je tudi sprememba načina življenja: v Združenih državah je to nastanek primestnih naselij, ki odpirajo številne nove potrebe in želje (različni pripomočki za hišna opravila, kosilnice ipd.). Ob tem se naveže še na teorijo nezadostne potrošnje Rose Luxemburg, ki je opozarjala, da kapitalizem kot sistem potrebuje nerazviti svet, kamor bo izvažal in realiziral presežno vrednost. V zgodovini razvoja kapitalizma je realizacija presežne vrednosti igrala na tujih trgih pomembno vlogo, ker notranje, domače povpraševanje predvsem delavskega razreda ne zadostuje za akumulacijo in gospodarsko rast.

Pomemben dejavnik, ki odpravlja nevarnosti nezadostnega povpraševanja, je kreditni sistem. Kreditni sistem sicer lahko začasno odpravlja krize realizacije v določenih razmerah, vendar je prav zaradi razvoja kreditnega sistema nevarnost finančnih kriz nenehno prisotna – v večji ali manjši meri. To odpre tudi vprašanje »kvalitete denarja« (Harveyev izraz) oz. derivatov denarja kot plačilnega sredstva, ki je v obdobjih razcveta gospodarstva in napihovanja finančnega balona manj vidno, v obdobju po poku balona se problematika »nekvalitetnega denarja« in nekvalitetnih bank pokaže v drastični obliki. S tem pa je povezano tudi vzdušje negotovosti in splošnega nezaupanja, ki ga prav zdaj čutimo.

Na nekaterih mestih pa je Harvey tudi nejasen, ne dovolj prepričljiv in nedorečen: na primer v razlagah, da monopolizacija povzroča stagnacijo

(str. 331). Tudi se vidi, da je Harvey po osnovni izobrazbi geograf.

Ne glede na takšne pomanjkljivosti, pa aktualnost Harveyeva *Vodiča* in izvirnega Marxovega *Kapitala* tako z globalnega vidika kakor tudi slovenskih tranzicijskih in tekočih razmer ne more biti sporna. O tem nam posredno govori tudi J. K. Galbraith, ki v svojem zadnjem delu *Ekonomika nedolžne prevare* (pravkar izšel slovenski prevod iz l. 2004) nakazuje, kako se bistvo kapitalizma in kapitalističnih odnosov zamegljuje. Tako se namesto pojma *kapitalizem* uporablja »nevtralni« in benigni pojem *tržni sistem* ali pa *svobodno podjetništvo*, nadalje, izpostavlja se *suverenost potrošnikov*, namesto njihove odvisnosti od *moči velikih korporacij* oz. njihovega menedžmenta in na splošno položaja delavskega razreda – kako je na primer absurdno, zveni skovanka suverenost delovne sile. Nadalje, pojem *monopolni kapitalizem*, ki izpostavlja moč velike korporacije, je izginil. Pojem *delo* je na videz nevtralen, toda za tem se skriva tako delo *iz užitka* (ki prinaša številne ugodnosti in prijetnosti menedžerjem, vladni birokraciji ipd.), kakor tudi mukotrpno *monotono delo* za tekočim trakom ali za blagajno supermarketa ... Vse to so primeri nedolžne prevare, kot pravi Galbraith. Harveyev *Vodič* in Marxov *Kapital* razkrivata kapitalistične odnose v osnovi. Kot v zaključku pravi sam, je poglavitni cilj njegove knjige – poleg uvajanja v branje originalnega *Kapitala* – vračanje Marxovega videnja sveta.

Franč TRČEK
Fakulteta za družbene vede,
Univerza v Ljubljani

Arrighi, Giovanni
**Dolgo dvajseto stoletje:
kapitalizem, denar in moč**
Sophia, Ljubljana 2009,
str. 357, 21.80 EUR
(ISBN 978-961-6768-11-5)

To, da je moralo miniti dvajseto stoletje, preden smo v slovenščini dobili prevod katerega od klasičnih del teoretske smeri analize svetovnega sistema, je vsekakor ponesrečena uvodna metafora, a žal tudi preprosto dejstvo. Do sedaj so bila pri založbi *cf. prevedena le nekatera novejša, upal bi si reči, popularnejša in teoretsko obrobna dela Immanuel Walersteina, bolj razvpitega pripadnika te teoretske smeri. Vendar, lahko odkrito rečem, bolje sedaj kot nikoli, saj je *Dolgo dvajseto stoletje*, ki v za slovenske razmere visoki nakladi 500 izvodov odpira novo zbirko Respublica založbe Sophia, ne le klasično, prvič je delo izšlo leta 1994, ampak tudi predvsem aktualno delo.

Kaj je torej temeljna raziskovalna preokupacija, ki se ji v tej obsežni študiji posveča Giovanni Arrighi? Prvi odgovor bi bil že sam podnaslov *Kapitalizem, denar in moč*. Avtor to metaforično opiše kot analizo procesov "na 'poveljniškem mostu' kapitalističnega gospodarskega sistema" (str. 3).

Interpretativno shemo za svoje početje najde Arrighi pri Fernandu Braudelu, zlasti v njegovem delu *Materialna civilizacija, ekonomija*